

## EMÎRCİ SULTAN (EMÎR-İ ÇİN OSMAN)\*

13. yüzyılda yaşamış ama manevî şahsiyeti halen Yozgat bölgesinin halkı arasında etkili olan mahallî evliya.

**Ahmet Yaşar OCAK\*\***

**Anahtar kelimeler: Emîrci Sultan, Osmanpaşa, Ahmet Yesevî, Veysel Karenî**

Asıl adı, Yozgat’a bağlı Osmanpaşa Tekkesi Nahiyesi’nde bulunan türbesindeki mezar kitabesine göre Şerefeddin İsmail b. Muhammed olan Emîrci Sultan, Fuat Köprülü’nün “Bektaşî geleneğine girmemiş” demesi hariç, modern araştırmacılar tarafından hemen hiç farkına varılmamış, ilgi çekmemiştir. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adındaki ünlü eserinde, satır arasında Ahmed Yesevî’nin halifelerinden bahsederken ilk defa Emîrci Sultan’dan söz eder ve Gelibolulu Âlî ile Evliya Çelebi’ye dayanarak hakkında kısaca bilgi verir.

Emîrci Sultan’a dair ilk kayıt, Köprülü’nün söylediğinin aksine Bektaşî geleneğinde yer almaktadır. *Vilâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Velî*’deki bir menkabe de Emîr-i Çin Osman’ın adı “Emircem Sultan” olarak geçmektedir. Yazılı kaynaklarda Emîrci Sultan’ı anlatan en eski metin işte budur. Bunun ne zaman teşekkül ettiğini bilememekle beraber, hiç olmazsa *Vilâyetnâme*’nin yazıya geçirildiği 15. yüzyıldan daha eski olduğunu söyleyebiliriz. Bu menkabenin bize vermek istediği mesaj çok açıktır: Emîrci Sultan, Hacı Bektaş-ı Velî’yle eşit statüde bir şahsiyettir. Üstelik menkabe Emîrci Sultan’ın yaşadığı yeri (Sulucakarahöyük’ün kuzeyi) doğru olarak belirlemektedir. Bu yer Yozgat’ın hemen güneyinde, Kayseri yoluna yakın bugünkü adıyla Osmanpaşa Tekkesi Nahiyesi’dir.

*Vilâyetnâme*’den yaklaşık bir asır sonra, ünlü Osmanlı bürokratı ve tarihçisi Gelibolulu Mustafa Âlî (ö.1599), *Künhü’l-Ahbâr* adlı 6 ciltlik meşhur eserinde, Emîrci Sultan’ın (Âlî, onu Emîr-i Çin Osman olarak zikretmektedir) hayat hikâyesini de ihtiva eden bir menkabe nakleder. Âlî bu menkabeyi, 1005/1596-97 tarihinde Kayseri sancak beyi (mirliva) iken, Emîrci Sultan’ın tekke ve türbesini ziyareti esnasında, o sıralarda tekkenin şeyhi olan Umdetü’l-Mâcîn adındaki şahıstan dinlemiştir.

Bu zatın anlattığı menkabeye göre, Emîr-i Çin Osman (Emîrci Sultan) Ahmed Yesevî’nin halifelerindendir. Aynı menkabe, Emîrci Sultan’ı Veysel Karenî sülalesine bağlar. Onun tenbihine uyularak doğan çocuğun adı Osman konur ve bir yaşına gelince Ahmed Yesevî’nin hanıkahına götürülerek onun hizmetine verilir. Osman burada şeyhin nezaretinde büyümeye devam eder ve daha küçükken çeşitli kerametler gösterir.

\* Bu çalışma, daha önce *Tarih Enstitüsü Dergisi*’nde yayımlanan “Emirci Sultan ve Zaviyesi: XIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu (Bozok)’da Bir Babâî Şeyhi, Şerefuddîn İsmail b. Muhammed”, *TED*, 9 (1978), s. 129-208) isimli çalışmanın gözden geçirilerek güncellenmiş halidir.

\*\* Prof. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, aocak@etu.edu.tr.

Günlerden bir gün hanıkaha Çin diyarından bir tüccar grubu gelir. Şeyhin huzuruna çıkarak memleketlerinde korkunç bir ejderhanın türediğini ve küçük büyük herkesi âciz bıraktığını anlatıp kendilerini bu belâdan kurtarmasını isterler. Küçük Osman, şeyhten ejderi öldürmeğe gitmek için müsaade ister, o da “Uğurun açık olsun” diye dua ederek izin verir. Beline bir tahta kılıç kuşatarak yolcu eder.

Menkabeye göre Osman nihayet Çin diyarına varır ve bir nehir kenarında ejderi bulur; tahta kılıcını çekip bir hamlede yedi başından dört tanesini toprağa düşürür. Ağzından ateşler fişkırtan canavar bu acıyla kendini nehre atar, boğulup ölür. Bu görevi böylece başarıyla ifa eden Osman, tekrar Ahmed Yesevî'nin yanına gelir ve elini öper; o da gazasını tebrik eder, Osman'a “Emîr-i Çin” lâkabını verir. Sonra da icâzetini teslim ederek onu halife yapar; dua ve senalarla oraları İslâm'a davet ve irşad için Rum diyarına (Anadolu) yollar.

Osman, yanında müridi İmad Sultan olduğu halde Rum'a gelir ve Keykâvus (Yozgat-Sorgun'a bağlı Şahmuratlı Köyü yanındaki Kerkenez) Kalesi yakınlarında konaklar. Gece rüyasında Ahmed Yesevî'yi görür. Şeyh, “Bu yakınlarda bir köy vardır, halkı gelip geçen yolcuları öldürür. Onların irşadını sana vazife verdim; o köy de bundan böyle senin karargâhın olsun” şeklinde talimat verir. Sonunda Emîr-i Çin Osman, “Keçikıran” adındaki bu köye yerleşir ve bir zâviye yaparak halkı irşada başlar. Menkabe Emîr-i Çin Osman'ı aynı zamanda Veysel Karenî'nin nefes evladı diye anarken onu Üveysîliğe bağlar. Zâviye, “Osman Baba Tekkesi” adıyla meşhurdur. İşte Gelibolulu Âlî'nin naklettiği, başka hiç bir yerde bulunmayan ve Emîrci Sultan'ın hayatını aydınlatan izler barındıran menkabe özetle bundan ibarettir.

Ancak burada şuna işaret etmek gerekir ki, Emîrci Sultan'ın Veysel Karenî evladından kabul edilişi, Âlî'den çok daha önce tekke ile ilgili resmi belgelerde de görülmektedir. Bu ise, şeyhin tasavvuftaki Üveysî sûfilikle ilgisinin bulunduğu işaret olarak kabul edilmelidir. İkincisi, şeyhin Ahmed Yesevî halifesi olarak takdim edilmek suretiyle tıpkı Hacı Bektaş-ı Velî gibi Yeseviye geleneğine bağlanmasıdır ki, bu iki husus onun tasavvufî meşrebini ele alırken aşağıda bahis konusu yapılacaktır.

### **Yerleşimci Bir Göçmen Şeyh: Emîrci Sultan**

Emîrci Sultan'ın, hiçbir tereddüde yer bırakmayacak kadar açıklıkla Anadolu Selçuklu hükümdarları I. İzzeddin Keykâvus ile I. Alâeddin Keykubad ve oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev devirlerinde (1200-1246 arası) o zamanki adıyla Dânişmendiye vilâyetinde, yani bugünkü Yozgat ili havalisinde yaşamış olan önemli bir şeyh, bir Türkmen babası olduğu görülmektedir. Bununla beraber, bir yandan yazılı ve sözlü menkabelerin, diğer yandan kendi zâviyesinde muhafaza edilen belgelerle Osmanlı arşiv belgelerinin onun hayatı, faaliyetleri ve tasavvufî kimliği hakkında tam doyurucu bilgiler ihtiva ettiğini söylemek pek mümkün değildir.

Kendi zâviyesindeki belgelerle arşiv belgeleri bu şeyhi “Emîrci” veya “Emîrce Sultan” şeklinde zikretmektedirler. Söz konusu belgelerin hiç birinde ne başka bir ada, ne de mezar kitabesindeki Şerefeddin İsmail adına rast gelinmektedir. Buna mukabil bugün Osmanpaşa Tekkesi diye anılan nahiyede bulunan türbesindeki bu mezar kitabesinde ise “Emîrci” veya “Emîrce” adı yoktur. İlk ziyaretimizde oldukça güzel bir Selçuklu sülüsü ile yazılmış olduğunu gördüğümüz bu Arapça kitabe aynen şöyledir:

*“Târîhu vefâtî merhûm Şerefü’-d-dîn İsmâ’il bin Muhammed rahimehullâh min şehri Zilhicce senete seb’in ve selâsîne ve sittemietin”* (Zilhicce 637/Haziran - Temmuz 1240).

Bu vefat kitabesinde şeyhin lakabının “Şerefü’-d-din”, adının “İsmail”, babasının adının ise “Muhammed” olduğu açık bir surette okunmaktadır. Fakat dediğimiz gibi bu lakap ve isim sadece bu mezar kitabesine münhasır kalmış, başka hiç bir yerde anılmamıştır. Ancak zâviyenin r.1335/1919 tarihindeki şeyhi İsmail Hakkı Efendi'nin kopya ettiği bir silsilenâmede Şerefeddin İsmail ile Emîrci Sultan'ın aynı kişi olduğunu belirten ibare bir istisna teşkil eder. Bu silsilenâmedeki ibare aynen şöyledir:

*“Yozgat Osmanpaşa Tekiyyesi karyesinde defîn-i hâk-i ıtır-nâk Cenâb-ı Şerefeddin İsmail nâm-ı diger Emîrci Sultan Velî...”*

1972 ve 1973 yıllarındaki ilk ziyaretlerimizde, kitabe daha rahat okunabilir durumdayken, bundan epeyce bir zaman sonraki ziyaretimizde, kitabenin üzerinin sarı yağlı boya ile berbat bir şekilde boyandığını esefle gördük. Boya ile orijinal tarihin üstünden giderek sanki daha eski bir tarih süsü verilmek istenmiş. Kitabeyi, kabartma harfleri parmakla takip ederek tekrar tekrar dikkatle okumaya çalıştığımızda yine ilk okuduğumuz tarihi bu defa daha emin bir şekilde tespit ettik. Bu boyama ister istemez, Babaî isyanının tarihine denk düşen gerçek tarihi değiştirerek şeyhi gûyâ “isyan şaibesi”nden kurtarıp kendince “temize çıkarma” teşebbüsü gibi naif bir kurnazlığın eseri gibi görünmektedir, ki her hâlükârda bu bir tarihi ve gerçeği tahrif sahtekârlığıdır.

Sonuç olarak, Şeyh Şerefüddin İsmail'in, büyük bir şeyh olarak tanınmış olmasından dolayı “Emîrci Sultan” lakap veya unvanıyla tanındığını söyleyebiliriz. Ancak yukarıda menkabeler kısmında da görüldüğü gibi, gerek Gelibolulu Mustafa Âlî, gerekse Evliya Çelebi, şeyhin adının Emîr-i Çin Osman olduğunu, çünkü Çin'e gidip ejder öldürdüğü için “Emir-i Çin” diye anıldığını bildirmişlerdir. Öyle görünüyor ki bu unvan büyük bir ihtimal ile “Emîrci” kelimesiyle “Emir-i Çin” arasındaki benzerlikten istifade edilerek Âlî'nin dinlediği menkabenin teşekkülü sırasında yakıştırılmıştır. Kaldı ki bu menkabenin 16. yüzyıldan evvel teşekkül ettiği söylenemez; çünkü daha önce teşekkül etmiş olsaydı büyük bir ihtimalle Bektaşî an'anesine, dolayısıyla *Vilâyetnâme*'ye de girmiş olurdu.

**Osman Paşa Kim?**

Mezar kitabesinin hiç bir şüpheye yer vermeyecek şekilde gösterdiği üzere, Emîrci Sultan'ın İsmail adını taşıdığı muhakkak olduğuna göre, gerek Âlî'deki gerekse sözlü menkabelerdeki Osman adının mahiyeti nedir, tekke ile nasıl bir bağlantısı söz konusudur? Bu hususta akla iki ihtimal gelmektedir: Ya bu isim Emîrci Sultan'ın pek tanınmamış ve az kullanılan bir ikinci adıdır; ki bu takdirde Âlî'ye menkabeyi anlatan o zamanki şeyhin mezar kitabesinde kayıtlı asıl adı bilmemesi mantık dışı olur, ya da aynı türbe ile ilgili başka bir şeyhe ait olan bu “Osman” adının, zamanla asıl sahibine ait oluşu unutulmuş halkın zihninde Emîrci Sultan'la özdeşleştirilmiştir. Böylece türbe, tekke ve köy bir süre sonra artık Osman Paşa denen zatın adıyla anılmaya başlamış olmalıdır. Öte yandan sözlü menkabelerde, Osman Paşa bir Selçuklu vezirinden şeyhe mürid yapıp tekkeye yerleştirilmiş olsa bile, aradan geçen zaman halk hafızasında Emîrci Sultan'ı unutturmuş, yalnızca Osman Paşa'nın adını bırakmıştır. Bu nasıl olabilir?

Tekkenin özel arşivindeki bir belge, bu Osman adının tekke ile münasebetini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Yukarıda bahsi geçen 793/1390 tarihli bir vakfiyede Osman Paşa bütün kimliğiyle karşımızda belirlemektedir. Bu vakfiye, zâviyenin mütevelliliğine ve nazırlığına, şehid Hızır Paşa'nın oğlu Osman Paşa'nın tayin edildiğini yazmaktadır (“...ve fuvvizat ilâ 'ş-şeyhi 'z-zâhidi 'l-müttakîyyi 'l-mütedeyyin halefi 'l-meşâyihî 'l-kibâr eş-Şeyh Osmân Bâşâ bin eş-Şeyhi 'l-merhûm eş-şehîd Hızır Bâşâ cu'ileti 't-tevliyetu ve 'n-nazaru ilâ 'ş-şeyhi 'l-muşâri ileyh”. Yani: “Mütevellilik ve nâzırlık, zühd sahibi, Allah'tan lâyıkiyla korkan, dindar, büyük şeyhlerin halifesi, şehid Hızır Paşa oğlu Osman Paşa'ya verilmiştir” anlamına gelmektedir). Bu zat aynı zamanda Emîrci Sultan'ın amcasının oğlu olup onun müridleri arasında bulunmaktadır (Ne yazık ki, yine zâviye arşivindeki belgeler arasında bulunmakta olup, söz konusu vakfiye gibi baş tarafından eksik olan 794/1392 tarihli İcâzetnâmede şu ibareler yer almaktadır: “Sümme sahabe bi-Hazretihî ibnu 'ammihî ehlu 'l-keremi ve 'r-rahmeti Şeyh 'Osmân....”. Yani: “Sonra onunla (Emîrci Sultan ile) amcasının oğlu Şeyh Osman da sohbet etmiştir” demek olur. Buradaki O'ndan maksadın Emîrci Sultan olduğu metnin bütününden anlaşılmaktadır. Sohbet etme tabirinin tasavvuf terminolojisinde mürid olma anlamına geldiği ise gayet açıktır). Hatta ibaredeki *halefî 'l-meşâyihî 'l-kibâr* terimine bakılırsa onun halifelerinden biri olduğu görülür. Mezkûr belgeye göre icâzetnâme Osman Paşa'dan, *Yol Miskini* lakabıyla şöhret kazanan Şeyh Şahin adlı birisine intikal etmiştir (İcâzetnâmenin kenarındaki ibare: “İntakale hâzihi 'il-icâzetu 'ş-şerîfetu 'l-mubâreketu mine 'ş-şeyhi 'sâliki Kutbi 'l-evliyâi ve 'l-mürşidîn 'Osmân Bâşâ teğammedallâhu te'âlâ bi-ğufrânihi ile 'ş-şeyhi 'l-mu'tekidîn ve 'l-mürşidîn Şeyh Şâhin el-müştehir bi-Yol Miskini....”. Yani: “Bu mübarek ve şerefli icâzetnâme evliyânın ve mürşidlerin kutbu Şeyh Şerefeddin Osmân Bâşâ –Allah onu mağfiretine doyursun- Yol Miskini diye meşhur Şeyh Şahin'a intikal etmiştir” demek olur. Bu metinde Osman Paşa'nın adının başında yer alan “Şerefeddin” unvanı, öyle görünüyor ki, Emîrci Sultan'ın adının Osman olduğu yanlışlığını doğurmuştur. Oysa bu unvan pek çok kişiye verilen bir unvan olup Emîrci Sultan gibi Osman Paşa'ya da verilmiş görünmektedir. Unutulmasın ki, mezar kitabesi ve

yukarıki notlarda nakledilen metinler iki şahsın aynı kişi olmadığını çok açık bir biçimde ispat etmektedir).

Özetle söyleyecek olursak, çok sonraki sözlü menkabelerin, Emîrci Sultan'ın fazilet ve kerametlerine hayran bırakarak vazifesini terk ettirip ona mürid yaptıkları ve hatta tekke civarındaki bazı köyleri satın aldırıp vakfettirdikleri Selçuklu valisi Osman Paşa, gerçekte şeyhin amcasının oğlu ve müridi, vakıflarının mütevellî ve nâzırı olan Osman Paşa'dır. Ne var ki menkabelerin teşekkül edişi sırasında halk muhayyilesi, "Paşa" unvanına bakarak onu bir Selçuklu devlet adamı kimliğine sokmuştur. Oysa çok iyi bilindiği üzere eski metinlerde "Başa", "Beşe" gibi değişik şekillerde yazılıp okunan bu "Paşa" unvanı, 13. ve 14. yüzyılda askerî bir rütbe olmayıp özellikle Anadolu'da dervişlerin de kullandığı bir unvandan başka bir şey değildir. Zaten aynı devirde yaşamış bulunan birçok şeyh ve dervişin bu unvanı taşıdığı bilinmektedir ki Emîrci Sultan'ın da bizzat mensubu bulunduğu meşhur Baba İlyas-ı Horasanî'nin Ömer Paşa, Mahmud Paşa, Yahya Paşa, Halis Paşa ve Muhlis Paşa adlı beş oğlu ve bu sonuncusunun oğlu olup, Kırşehir'de türbesi bulunan 14. yüzyılın ünlü Türkçeci sûfî şâiri, *Garîbnâme* adlı önemli tasavvufî eserin yazarı Âşık Paşa'da görüldüğü gibi bu unvanla meşhur idiler. Bu unvanının askerî alanda kullanılması ise, çok iyi bilindiği üzere Orhan Gazi'nin veziri olup dervişlikten gelme Hacı Kemâleddin oğlu Alâeddin Paşa ile başlamış, Osmanlı vezirleri o tarihten sonra "Paşa" unvanıyla anılır olmuşlardır.

Şeyh Osman Paşa'nın, belki Emîrci Sultan'ın ölümünden sonra tekkede bir takım değişiklikler yaptığı, vakıfları genişletip daha muntazam, daha esaslı bir halde düzenlediği düşünülebilir. Çünkü hem hakkında bir kısım menkabelerin teşekkül etmesi, hem de tekkenin ve köyün yüzyıllardan beri Osman Paşa Tekkesi adıyla anılmaya başlaması, bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Nitekim 16. yüzyıldan kalan bir belgede köy, hem Emîrci Sultan hem de Osman Paşa adıyla anılmaktadır. Buna karşılık, 17. yüzyıldan itibaren zaviyeye ait bazı arşiv belgelerinde bu köyden artık sadece "Osmanpaşa Tekkesi Karyesi" olarak söz edilmektedir.

Ne olursa olsun, Osman Paşa'nın oldukça kuvvetli bir şahsiyet olarak tekkenin tarihinde önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ama işte onun hakkında bütün söyleyebileceklerimiz bu tahminlerden ibarettir. Yoksa nasıl bir hayat yaşamıştır? Emîrci Sultan'ın vefatından sonra muhtemelen halifesi olarak tarikatın ve zâviyenin başında ne gibi icraat yapmıştır? gibi soruların cevabını belki hiçbir zaman bulamayacağız. Zaten 793/1390 tarihli vakfiye elimizde olmasaydı, ona dair bütün bildiklerimiz sözlü menkabelerden ibaret kalacak, onun Emîrci Sultan'ın amcasının oğlu ve aynı zamanda müridi ve halifesi olduğunu dahi bilemeyecektik.

### **Büyük Bir Şeyh Ailesi: Emîrci Sultan Sülalesi**

Emîrci Sultan buraya muhakkak ki tek başına gelmemiştir. Yapılan araştırmalar, bu yerleşimci şeyhlerin ve dervişlerin kendi aile efradıyla, daha doğrusu, aynı zamanda yöneticisi oldukları Türkmen boyu, oymağı veya cemaatiyle, çadırları, hayvanları ve bütün ağırlıklarıyla geldiklerini göstermiştir. Emîrci Sultan'ın da böyle bir kalabalığın başında bu eski Bizans köyüne gelip

yerleştğini tahmin etmek zor değildir. Nitekim 793/1390 tarihli vakfiye ile 794/1392 tarihli icâzetnâmedeki ibareler, Emîrci Sultan veya Şerefeddin İsmail b. Muhammed'in, geniş bir aileye mensup olduğunu göstermektedir. Zaten bu iki belge ve mezar kitabesi olmasaydı, biz ne Emîrci Sultan, ne de ailesi hakkında Âlî ve Evliya Çelebi ile sözlü menkabelerdeki ipuçlarından başka hiçbir bilgiye sahip olamayacaktık. Bahis konusu belgelerden görüldüğü kadarıyla hem babası hem de dedesi, şeyh unvanını taşımaktadır. Vakfiyede şu ibare özellikle babasının büyük bir şeyh olduğunu göstermektedir:

*“eş-Şeyhu'r-rabbânî ve'l-ârifu's-samedânî eş-Şeyh Emîrci bin eş-Şeyhu's-sâlik 'umdeti'l-meşâyihî'l-kibâr 'Arabşâh ibni's-Şeyh es-Seyyid er-râcî ilâ rahmeti'llâhi te'âlâ ve ğufrânihi eş-Şeyh Kamârî (Türkçesi: “Şeyh, Seyyid ve Allah'ın rahmet ve mağfiretine yönelen Şeyh Kamâr'ının oğlu, Allah yoluna giden, büyük şeyhlerin direği Arapşah'ın oğlu, Rabbânî şeyh, Samedânî ârif Şeyh Emîrci”)”.*

Bu durum, yani bütün ailenin bir tarikat çevresinin mensubu bulunması, özellikle konargöçer kesimlerde bilinmedik bir durum değildir. En yakın misal olarak bizzat Emîrci Sultan'ın tarikat çerçevesi içinde bağlı bulunduğu Baba İlyas ailesini gösterebiliriz.

Söz konusu vakfiyede Emîrci Sultan'ın babasının “Arabşah”, mezar kitabesinde ise “Muhammed” olarak anılması, muhtemelen onun iki adı olduğunu göstermektedir. Yine aynı vakfiyeden, yapılan vakfın doğruluğuna şahitlik yapan Saadet Hatun'un, Emîrci Sultan'ın halası olduğu anlaşılmaktadır (Türkçesi: *“Bu vakfın sahihliğini, vâkıfın (dedesinin?) kızı günahlardan korunmuş, asıl ve hür, merhum Emîr Seyyid Satı Bey'in oğlu merhum Emîr Kumârî'nin kızı Saadet Hatun teslim etmiş ve râzı olmuştur”*).

İcâzetnâmedeki ibareler, şeyhin aile tablosunu tamamlamaya yardım edici mahiyettedir. Bunlardan, şeyhin, biri kendisi gibi aynı lakabı taşıyan İlyas Emîrci, öteki, amcasının adıyla anılan Hızır Dede namında iki kardeşi olduğu da meydana çıkmaktadır (Türkçesi: *“Onunla (Emîrci Sultan'la) kardeşi saflık ve temizlik sahibi İlyas Emîrci - Allah ona rahmet etsin- de sohbet etmiştir ve onunla kardeşi fukarânın (dervişlerin) özü, evliyânın süsü Hızır Dede -Allah ona rahmet etsin- de sohbet etmiştir”*).

Bütün bu bilgilere rağmen, Emîrci Sultan'ın ailesiyle ilgili cevapsız kalan bazı temel sorular vardır: Ailenin yaklaşık 1200'ler civarında, yani Moğol istilasının hemen öncesinde Orta Asya'dan vukû bulan göçlerle Anadolu'ya geldiği tahmin edilmekle beraber, nereden geldiği açık değildir. Aile içindeki sözlü gelenek, kendilerini, Anadolu'daki pek çok benzeri şeyh ailesi gibi Horasan kökenli telakki ettiklerini göstermektedir. Emîrci Sultan'ın bu gelenekle bağlantısı, kanaatimizce kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Emîrci Sultan'ın Baba İlyas-ı Horasanî çevresine bağlı olduğu ortada bulunduğu göre, ailenin gerçekten Horasan kökenli olması pekâlâ mümkündür. Bunun anlamı şudur: Emîrci Sultan ve ailesi, Anadolu tasavvuf tarihinde mevcudiyetlerini bildiğimiz *Türkistan Erenleri*, *Horasan Erenleri* ve *Rum (Anadolu) Erenleri* zümrelerinden muhtemelen ilk ikisine mensup

bulunmaktaydı. Yani muhtemelen Emîrci Sultan'ın babası Arabşah (Muhammed) de dâhil olmak üzere, halası Saadet Hatun, amcası Hızır Paşa, amcasının oğlu Osman Paşa, kardeşi İlyas Emîrci, diğer kardeşi Hızır Dede ve müridler çevresinden Sehmeddin Paşa ile Seyyid Ali isimindeki dervişler, bu göçte birlikte gelmiş ve yerleşmiş olmalıdır.

Şimdi Emîrci Sultan'la ilgili diğer önemli bir konuya, yani 1240 yılındaki Babailer isyanı ile ilgisi meselesine geelim. Olayın şeyhimizle ilgili olabileceğini bize üç şey düşündürmektedir: Birincisi, işte tam bu tarihlerde onun henüz hayatta olması ve zâviyesinin de ayaklanma bölgesinin tam ortasında yer almasıdır. İkincisi, Baba İlyas'ın torunu Elvan Çelebi *Menâkıbü'l-Kudsiyye* adlı eserinde, Baba İshak'ın Amasya'daki muharebeden sonra Babaîler'le beraber, Malya Ovası'ndaki son muharebeden önce *Ziyaret* denilen bir yerde Selçuklu kuvvetleriyle ikinci bir muharebeye tutuştuğunu, onları yendikten sonra asıl büyük muharebenin vukû bulduğu Malya Ovası'na doğru devam ettiğini yazmaktadır. Anadolu'nun değişik bölgelerinde bu ismi alan başka yerler de olmasına ve genellikle böyle anılmalarının sebebinin buralarda halkın takdis ettiği mekânların bulunmasına rağmen bölgede *Ziyaret* adıyla anılan tek yer Emîrci Sultan Zâviyesi'nin bulunduğu *Ziyaret Pazarı* denilen mıntıkadır. Bu durum, Babaîler'in Amasya'dan Konya'ya doğru ilerlerken, Çorum ve bugünkü Yozgat kasabasının bulunduğu yer üzerinden, Kırşehir'in kuzeyindeki Malya Ovası'na varmadan tam da yol üstünde şeyhin zâviyesinin bulunduğu yere geldiklerini göstermektedir. Baba İshak'ın güzergâhı üzerinde başka bir yere değil de Emîrci Sultan'ın zâviyesinin bulunduğu yere uğramasının sebebi, ondan ve maiyyetindeki müridlerden yararlanmak olabilir. Üçüncüsü, hiç şüphesiz ki Emîrci Sultan hakkında en eski kaynağımız olan mezar kitabesidir. Yukarıda metni verilen bu kitabede bir şey çok dikkat çekicidir. Şerefeddin b. İsmail'in vefat tarihi olan Zilhicce 637 tarihi, tam da isyanın sürdüğü ayları ve 1240 yılını göstermektedir.

Hemen kendi gibi bütün Türkmen şeyhlerinin, dede ve babalarının neredeyse istisnasız destekleyip fiilen katıldığı, üstelik kendi köyünün de harekât alanının tam içinde yer aldığı bu ayaklanma karşısında şeyhin tavrı ne olabilirdi? Ne yazık ki kaynaklarımızda, ne de belgelerde Emîrci Sultan'ın bu olaya karışıp karışmadığı konusunda doğrudan açık bir ifadeye rastlanmamakla beraber elimizdeki bu verilerden, onun ve yakınlarının büyük bir ihtimalle bu olayda hayatını kaybettiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu arada Emîrci Sultan'ın amcası Hızır Paşa'nın, icâzetnâmede “Şehid” diye zikredilmesi, onun da bu savaşta öldüğü izlenimini uyandırmaktadır. Bütün bunlara ek olarak, bir Baba İlyas halifesi olduğunu çok iyi bildiğimiz Hacı Bektaş ile de şeyhin çok yakın iki dost olarak *Vilâyetnâme*'de yer aldığını unutmamalıyız.

## **Emîrci Sultan'ın Dinî ve Tasavvufî Aidiyeti**

### **1. Emîrci Sultan ve Yesevîlik**

Anadolu tasavvuf tarihine dair sonraki kaynaklarda veya Osmanlı dönemi belgelerinde Yesevîliğin mevcudiyetinden bahsedilmemesi yahut ortada Yesevî silsilenâmelerinin mevcut olmaması dikkat çekicidir. İşte bu durumda *Vilâyetnâme*, *Künhü'l-Ahbâr* ve *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'ndeki menkabelerine dayanılarak, Emîrci Sultan'ın ve ailesinin her halükârda Yesevîlik'le bir bağının olduğunu tamamen göz ardı edemeyeceğimizi kabul etmek zorundayız.

## 2. Emîrci Sultan ve Üveysîlik

Emîrci Sultan'ın, mutasavvıflarca da takdis edilen ve ilk büyük sûfilardan sayılan Veysel Karenî'nin evlâdından telâkki edilmesi, yalnız sözü edilen menkabelerde rastlanan bir olgu değildir. 16. yüzyıldan itibaren, belki de daha önce, zâviye ile ilgili bütün belgelerde şeyh, daima “*Üveys el-Karenî sülâle-i tâhiresinden...*” veya “*Üveys el-Karenî evlâdından...*” diye zikredilmiştir. Öyle anlaşıyor ki şeyhin bu şekilde telâkkisi, Âlî'den çok daha evvel başlamış ve zâviye vakıflarının tahriri sırasında kayda geçmiş; sonraki devirlere, hatta 20. yüzyıl başlarına ait bütün belgelerde dahi kalıplaşmış bir şekilde, tekrar tekrar vurgulana gelmiştir (Günümüzde de konuştuğumuz Emîrci Sultan sülalesi mensupları Veysel Karenî'nin soyundan geldiklerine inanmaktadırlar). Veysel Karenî soyundan geldiğine inanılan tek şeyh, yalnız Emîrci Sultan değildir. Tasavvuf geleneğinde başka şeyhlerin de Veysel Karenî soyundan geldiği inancı vardır (Meselâ Çorum havalisindeki bazı türbelerde Veysel Karenî evladından olduğu kabul edilen derviş mezarları bulunmaktadır. Hattâ bazı Alevi dedeleri de günümüzde bu inanca sahiptirler).

Gerçekte ise bu, söz konusu şeyhlerin tarihi bir vakıa olarak bu zatın soyundan geldiklerini göstermek yerine, onların, tasavvuf tarihinde *Üveysîlik* adı altında bilinen bir sûfilik meşrebinden ve bu meşrebe mensup sûfiler grubundan olduklarını ima etmektedir. Üveysîlik'ten söz eden en eski kaynak, Ferîdüddin Attâr'ın (ö. 1220) ünlü *Tezkiretü'l-Evliyâ* adındaki iki ciltlik sûfî biyografisidir. Attâr'a göre bir kısım sûfiler vardır ki, hiç bir pîre ve mürşide ihtiyaçları olmayıp tıpkı Veysel Karenî gibi ilhamlarını doğrudan doğruya Hz. Peygamber'e borçludurlar. Bazı sûfiler ise kendilerine Veysel Karenî'yi pir kabul etmişler ve onun ruhaniyetinden feyz almışlardır; bunların da netice itibarıyla görünüşte pirleri yoktur. Bu tarzda Üveysî olarak bilinen birçok tarikat şeyhi vardır. Bunlar arasında en meşhurları olarak İbrahim b. Edhem (ö. 782-3), Ebû Yezid-i (Bayezid-i) Bistâmî (ö. 875), Ebü'l-Hasan Harrakanî (ö. 1034), Ebü'l-Kâsım Cürcânî (ö. 1076) ve Bahâeddin Muhammed Nakşibendî (ö. 1388)'yi saymak mümkündür.

Üveysî sûfilerde göze çarpan ortak nokta, bunların sürekli cezbe halinde bulunmaları itibarıyla şuuraltı hayatlarının çok kuvvetli olmasıdır. Nitekim bizim Emîrci Sultan da böyle cezbeli bir şeyhtir ve rivayete göre daha küçükken dedesi Şeyh Kamârî onun, “Allah'ın marifet hazinesinden büyük bir hisseye nail ve büyük bir şeyh olacağını, çünkü kuvvetli bir cezbeyle sahip bulunduğunu” müjdelemiştir. Zaten icâzetnâmelere bakılırsa taşıdığı

unvanlar da, Emîrci Sultan'ın *meczublar* ve *büdelâ* (abdallar) zümresinden olduğunu vurgulamak suretiyle bunu ortaya koymaktadır.

### 3. Emîrci Sultan ve Vefâîlik

Tasavvufî meşrebinde Yesevîlik ve Üveysîlik'le alakasını göstermeye çalıştığımız Emîrci Sultan'ın bir de bağlı olduğu sûfî çevre itibarıyla Vefâî tarikatı ile alâkadar sayılıp sayılmayacağını tartışmamız gerekmektedir. Yakın dostu olduğunu *Vilâyetnâme*'den öğrendiğimiz Hacı Bektaş-ı Velî'nin, Baba İlyas-ı Horasanî'nin önde gelen halifesi olduğunu, Baba İlyas'ın da, başta dip torunu Âşıkpaşazâde'nin ve başka kaynakların ifadesine göre, 11. yüzyılın Iraklı büyük Kürt şeyhi Tâcü'l-'Arifin Seyyid Ebü'l-Vefâ Bağdadî'nin (ö. 1107) kurduğu tarikatın mensubu bulunduğunu artık iyi biliyoruz. Gerek Osmanlı tahrir kayıtları, gerekse bugün elimizde bulunan özel arşivlerdeki icâzetnâmeler, Vefâî tarikatının 13. ve 14. yüzyıllar Anadolu'sunun belli kesimlerinde ne kadar yer bulabildiğini göstermektedir.

İşte bu çerçevede Emîrci Sultan'ın da esasında, Baba İlyas ve Babaîler'le yakınlığı sebebiyle bir Babaî şeyhi, bu kanalla da Vefâîlik'le de bağlantılı olabileceğini, dolayısıyla aynı zamanda bir Vefâî şeyhi olarak kabul edilebileceğini söyleyebiliriz. Bu tarikatın 13. yüzyıl Anadolu'sundaki büyük nüfuzu ve hele konargöçerler arasındaki yaygınlığı göz önüne alınırsa, herhalde bu yanlış bir mütalaa sayılmaz.

### Kaynakça

#### Arşiv Kaynakları

Emîrci Sultan Zaviyesi Arşivi. 793/1390 tarihli Vakfiye.

Emîrci Sultan Zaviyesi Arşivi. 794/1392 tarihli İcâzetnâme.

Emîrci Sultan Zaviyesi Arşivi. Rebûlevvel 1082/Ağustos 1671 tarihli Hüccet.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). 387 nolu 926/1520 tarihli TD., s. 470.

#### Diğer Kaynaklar

*Ankara Vilâyeti 1300 yılı Salnâmesi.*

BALDICK, J. (1993). *Imaginary Muslims: The Uweysi Sufis of Central Asia*. London-New York.

DENY, J. (1964). Paşa. *MEB İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt 9, s. 526-529). , İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1973.

ELVAN ÇELEBİ. (1995). *Menâkıbü'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*. (İ. E. Erünsal-A. Y. Ocak, Haz.). Ankara: TTK. Yayınları, 2. Baskı.

EVLİYA ÇELEBİ. (1314). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Cilt 3). İstanbul: İkdâm Matbaası.

- FERİDÜDDİN ATTÂR. (1905). *Tezkiretü 'l-Evliyâ* (Cilt 1). (R. A. Nicholson, neşr.). London.
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ. (1277). *Künhü 'l-Ahbâr* (Cilt 5). İstanbul.
- HUSSEINI, A. S. (1967). Uways al-Qarani and the Uwaysi Sufis. *MW*, 57.
- KAPUSUZUOĞLU, B. (2025). *Bozok'ta Zaman*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı.
- LÂMÎÎ ÇELEBÎ. (1270). *Nefehâtü 'l-Üns Tercemesi*. İstanbul.
- OCAK, A. Y. (2009). *Sûfîlik Geleneginin Efsanevî Öncüsü: Veysel Karenî ve Üveysîlik*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 3. Baskı.
- PAKALIN, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları, 2. Baskı.